

УДК 94: 327(437.6+477)+371:323.1

СЛОВАЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: ПИТАНЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН, ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ

Сергієнко Т.С. (Ужгород)

Стаття присвячена аналізу словацько-українських зв'язків і взаємовпливів в гуманітарній і культурно-духовній сферах, проблемам гарантії прав національних меншин в словацько-українських стосунках в 1990 – початку 2000 років; перспективі розвитку взаємовідносин двох європейських держав в галузі освіти і культури.

Ключові слова: Україн; Словацька Республіка; Договір про співробітництво і добросусідські відносини; Двостороння українсько-словацька комісія з питань національних меншин, освіти і культури; білатеральні зв'язки; діалог культур; конфлікт; прикордонні території.

Міждержавне співробітництво України і Словацької Республіки (СР) у сфері освіти, культури і захисту прав національних меншин має визначальне значення для формування дієвих механізмів взаємозбагачення духовної культури двох близьких слов'янських народів, збереження культурно-національної самобутності словацької меншини в Україні та української і русинської в Словаччині, формування мультикультурного суспільства, наростання процесів взаємовпливу в сфері мистецтва і літератури та у всіх інших областях життєдіяльності. Становлення основ системи українсько-словацького культурно-духовного співробітництва впродовж 1990-х років відбувалося в загальному контексті розвитку як двосторонніх міждержавних взаємин, так і культурного будівництва і етнополітики в умовах незалежності України і Словаччини.

Особливістю культурно-духовних і міжетнічних зв'язків, однак, є їх багатовікове підґрунтя, глибші історичні корені і ширша масова участь творчих еліт і громадян у цьому виді українсько-словацького співробітництва. Позитивним моментом співпраці двох народів у сфері культури і прав національних меншин, науки і освіти є значно нижчий рівень можливого негативного впливу міжнародних і міждержавних відносин та деяких політико-ідейних чинників на взаємодію культур націй та етнічних груп. Разом з тим, пізнання культурних здобутків і традицій

сусіднього народу, національних меншин, взаємозближення культур надзвичайним чином сприяє формуванню клімату довіри і поваги в міждержавних відносинах.

Слід також підкреслити цивілізаційну ідентичність України і Словаччини, які з перших днів незалежності зголосилися до цінностей європейської цивілізації і європейської культури. Але, згідно із положеннями модерністської теорії “конфлікту цивілізацій”, висунутої С. Гантінгтоном, Україна і Словаччина знаходяться на т. зв. цивілізаційному розломі, який проходить з півночі на південь від Скандинавії до Адріатики, зокрема, відокремлюючи греко-католицькі західноукраїнські землі від східноукраїнських – православних. Тому Західна Україна, як і Словаччина та інші держави Центрально-Східної Європи, належить за цією теорією до західної цивілізації. Сучасний американський дослідник вважає, що цій цивілізації в Європі протистоять православна і мусульманська цивілізації. В основу такого новітнього трьохмірного поділу Європи (а світу – на 8 цивілізацій) С. Гантінгтон поклав культурно-цивілізаційні відмінності. Песимістичними є прогнози американського вченого щодо найбільшої імовірності виникнення конфліктів на межі стикування цивілізацій [11, с.21, 24].

Але реальна практика навіть українсько-словацького культурного співробітництва 1990-х

років засвідчила, що попри гантінгтонівські нібито культурно-цивілізаційні відмінності відбувалося не дистанціювання, а культурне зближення двох народів. І далеко не за рахунок лише взаємодії “цивілізаційно близьких” західноукраїнських областей із Словаччиною, а, навпаки, завдяки переважно співробітництву на міждержавному рівні.

Як і вся система міждержавних відносин України – Словаччини в 1990-ті роки, двохстороннє культурне співробітництво поступово позбулося заідеологізованої бази, характерної для попереднього тоталітарного режиму. Культурні зв'язки при цьому не зазнали руйнації організаційних структур співпраці, характерної для деяких інших областей відносин. Тому вони еволюційно продовжувалися. Неминучим все ж виявився перехідний етап межі 1980-1990-х років у історії новітнього українсько-словацького культурного співробітництва.

Згідно Статті 1 Договору про співробітництво між Міністерством культури Української Радянської Соціалістичної Республіки і Міністерством культури Словацької Соціалістичної Республіки на 1989 – 1991 рр. були визначені 14 закладів культури і мистецтва двох країн, між якими встановлювалося безпосереднє співробітництво. З-поміж них були наступні пари: Музей історії Києва – Музей історії Братислави; Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1944-1945 рр. – Музей Словацького національного повстання (м.Банська Бистриця); Державний академічний театр опери і балету ім.Т.Г.Шевченка – Опера Словацького національного театру; Дніпропетровський театр опери і балету – Театр Й.Г.Тайовського з Банської Бистриці; Державний академічний український драматичний театр ім.М.Заньковецької зі Львова – Український національний театр з Пряшева та інші [6, арк.1-2]. Державна Республіканська бібліотека м.Київ була включена як у вказаний список – партнером Державної наукової бібліотеки з Пряшева, так, згідно із Статтею 6 щодо спільної бібліотечної діяльності, і партнером Бібліотеки Матиці Словенської (м.Мартин) [6, арк.3].

Міністерства культури України і Словаччини домовилися також про щорічний обмін двома тематичними виставками (ст.3), співробітництво гастрольно-концертних організацій “Укрконцерту” і “Словаколконцерту” (ст.4), обмін самодіяльними колективами, культосвітніми працівниками та інше (ст.5). У сфері кінематографії розглядалася можливість проведення кінофестивалів у одному із міст України і Словаччини, спільне виробництво кінопродукції тощо (ст.7) [6, арк.2-4].

Загалом, українсько-словацький Договір про культурне співробітництво від 21 серпня 1989 р. був виваженим і не занадто заідеологізованим документом з конкретними практичними завданнями. Основні положення вказаного Договору надалі лягли в основу ряду двохсторонніх українсько-словацьких документів 1990-х років про співробітництво у сфері культури.

Започатковані на базі положень Договору та існуючі з попереднього часу широкі безпосередні зв'язки між культурними установами України і Словаччини у більшості продовжувалися і на етапі незалежності двох держав. Це і є ще одним позитивом українсько-словацького культурного співробітництва. Поступово формувалася міжнародно-правова основа українсько-словацького співробітництва в області культури. Невдовзі після усамостійнення України – уже на початку 1992 р. був підписаний перший двохсторонній документ у цій сфері – Протокол про культурне співробітництво між Міністерством культури України та Міністерством культури Словаччини.

Поштовхом до розробки нової комплексної договірної бази співробітництва України уже із незалежною Словаччиною в сфері культури став візит президента СР М.Ковача до Києва в червні 1993 р., підписання генерального українсько-словацького Договору про співробітництво і добросусідські відносини та переговори словацької делегації з українською стороною про всі аспекти співпраці.

Спеціальна частина Договору про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою, укладеного в Києві 29 червня 1993 р. присвячена питанням українсько-словацького культурного співробітництва. Як зазначається у Статті 16, сторони розглядають розширення та поглиблення традиційних культурних зв'язків, як природну потребу своїх народів. Вони зміцнюватимуть і розвиватимуть співробітництво в галузі культури, науки, освіти та інформації. Держави зобов'язалися, що “сприятимуть розширенню обмінів між творчими колективами, діячами мистецтва, спеціалістами, установами культури та освіти на державному, регіональному та місцевому рівнях”.

Було розроблено План співробітництва між Міністерством культури СР і Міністерство культури України. 24 вересня 1993 р. Т.Бартакова направила підготовлений словацькою стороною проект Договору. Вона у власноручному короткому листі, відправленому факсом до управління з міжнародних зв'язків Мінкультури України, досить цікаво зауважила: “Дуже вибачаюся за тривале мовчання, але зав-

жди було щось більш актуальне. Зараз актуальна Україна» [8, арк.1].

Під час перебування української делегації Міністерства культури України в СР 18 лютого 1994 р. міністрами двох країн був підписаний План співробітництва між міністерствами культури України і Словаччини на 1994-1995 роки [9, арк.1-7]. Українська делегація відвідала також місця компактного проживання українців у Східній Словаччині – Бардейов, Свидник, Пряшів, а 15 лютого 1994 р. – взяла участь у зустрічі з представниками Союзу русинів-українців Словаччини.

Однак, укладення нового плану автоматично не привело до поживлення українсько-словацького культурного співробітництва. Навпаки, в 1994 рр. у цій сфері тривав застій, який розпочався ще в 1993 р. Поясненнями такого негативного стану могли бути складні внутрішньополітичні процеси, які розгорнулися в обох країнах. Зокрема, в Словаччині: урядова криза, відставка Кабінету В.Мечіара та створення тимчасового коаліційної влади весною 1994 р., а потім – осінні позачергові парламентські вибори. В Україні цього року відбувалися президентські вибори, що привели до зміни глави держави. Внутрішньополітичні катаклізми 1994 р. на певний час майже паралізували двохсторонню взаємодію міністерств і відомств України та СР.

Незалежно від політичних потрясінь та бездіяльності галузевих міністерств двох держав, українсько-словацькі культурні контакти продовжувалися. Товариство “Україна” і Союз русинів-українців Словаччини з 24 по 27 лютого спільно провели Дні українських фільмів на теренах компактного проживання русинів-українців у Словацькій Республіці. Цей традиційний фестиваль проходив у чотирьох містах Східної Словаччини – Пряшеві, Медзилабірцях, Гуменному та Бардейові. Український кінематограф представляв кінорежисер Л.Осика – з фільмом “Тетьманські клейноди”. Учні Ужгородської дитячої музичної школи ім. П.І.Чайковського з успіхом виступили на Міжнародному конкурсі юних піаністів у м.Кошице, де учениця 2-го класу О.Петрецька зайняла почесне третє місце. У 40-й раз у червні 1994 р. у Свиднику відбулося щорічне Свято культури русинів-українців Словаччини за участі понад 30 колективів з українських сіл Пряшівщини, а також гостей з-за кордону. Україну представляли: Закарпатський народний хор, музичний гурт “Соколи” та Прикарпатський ансамбль пісні і танцю “Верховина” з Львівщини. У Словаччині на гастролях побував Мукачівський російський драматичний театр з виставою О.Островського “На кожного мудреца довольно простоты”. З 21 вересня по 15 жовтня 1994 р. тривало гастрольне турне лауреатів

Всеукраїнського фестивалю “Червона рута-93” по країнах Європи, в рамках якого відбувся виступ українських артистів у Пряшеві.

Восени 1994 р. процес українсько-словацької культурної взаємодії отримав нечеканий поштовх з боку українського зовнішньополітичного відомства. На політичних консультаціях між міністерствами закордонних справ України і СР словацька сторона гостро поставила питання про недоліки в двохсторонньому культурному співробітництві. Представники СР стверджували, що не виконуються положення Плану культурного співробітництва на 1994-1995 рр. Заступник міністра закордонних справ України повідомив про незадоволення словацької сторони станом в культурному співробітництві в листі до українського Міністерства культури і вказав на пасивність даного відомства. Як свідчать архівні матеріали, почалося інтенсивне листування між МЗС та Мінкультури, що в кінцевому результаті дозволило поживити культурні зв'язки між Україною та СР.

Українські державні органи проаналізували стан виконання Плану українсько-словацького співробітництва у сфері культури та схвалили конкретні заходи по його інтенсифікації, фінансово підтримали реалізацію міжнародних контактів. Крім того, розпочалася робота над новим двостороннім документом співробітництва у сфері культури. 23 січня 1996 р. під час переговорів урядових делегацій у Високих Татрах було підписано Договір між Міністерством культури і мистецтв України та Міністерством культури Словацької Республіки про співробітництво в галузі культури, який залишається чинним до теперішнього часу.

Водночас необхідно підкреслити, що в рамках механізму міждержавного співробітництва в культурній і гуманітарній сферах інтенсивно розвиваються відносно самостійні напрями взаємодії загальноосвітніх, спеціальних і вищих учбових закладів України і СР. Львівський національний університет імені І.Франка підтримує наприклад тісні зв'язки із Бансько-Бистрицьким університетом М.Бела. З Бансько-Бистрицьким університетом співробітничав і Ужгородський національний університет. Крім того, УжНУ має договірні зв'язки із словацькими університетами в містах Кошице і Пряшів, Братиславським університетом ім.Коменського. В УжНУ вперше на Україні створено кафедру словакістики, викладання деяких предметів на якій ведуть словацькі вчені. Відповідно, українські вчені по взаємообміну викладають, наприклад, в Пряшівському університеті. Регулярно здійснюється обмін групами студентів, насамперед, для проходження стажування і практики [11].

Розвитку українсько-словацького наукового співробітництва сприяло укладення ще в 1993 р. Угоди про співробітництво між НАН України та Словацькою академією наук, взаємне визнання обома сторонами документів про освіту та вчені ступені, видані в Україні та СР, Угоди між Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України та Міністерством освіти СР. Академічні заклади двох країн також практикують регулярне здійснення міжакадемічного обміну вченими, проведення спільних конференцій, наукових семінарів та інших заходів. В 1998 році, зокрема, була заснована Історична комісія, завданням якої, в першу чергу, стало поглиблення наукових зв'язків вчених України і Словаччини, вивчення питання історії та сучасного розвитку національних меншин в Україні й Словаччині, проблеми і шляхи досягнення національної злагоди [5]. Однак, маємо констатувати, що наразі інтенсивність українсько-словацького наукового співробітництва суттєво знизилася.

У той же час, позитивним моментом є завершеність механізму взаємодії України та СР у сфері культури через змішану міжурядову комісію. Уже з перших своїх засідань з середини 1990-х років комісія схвалює план реалізації погоджених заходів, який передається на розгляд і затвердження кабінетам міністрів обох держав. Напередодні наступних засідань комісії, сторони, як правило, звіряють виконання погоджених раніше заходів. Такий підхід дозволяє чітко планувати і розвивати українсько-словацьку співпрацю в культурно-духовній, науковій та освітній сферах.

Активізація розгляду питання становища української та русинської меншин у Словаччині і словацької – в Україні розгорнулося з початку 1990-х років. В системі українсько-словацького міждержавного співробітництва проблеми гарантії прав національних меншин займали важливе місце і у деякі моменти, на жаль, зіграли гальмуючу роль у розвитку двосторонніх відносин між Україною і СР. Уже з перших років незалежності українська сторона у двосторонніх стосунках досить різко реагувала на специфічні процеси етнічного самоусвідомлення та самовизначення окремих спільнот на межуючих прикордонних територіях України і Словаччини. Особливо негативно Київ ставився до розколу українськомовного населення Словаччини, насамперед Пряшівщини, на українську і русинську етнічні групи (національні меншини). Де-юре ці дві етнічні спільноти були визнані самостійними ще федеральною Чехословаччиною в 1991 р. під час проведення загальнодержавного перепису населення. У 1996 р. уже незалежна Словаччина офіційно визнала кодифікованою “русинську мову”. Центральні державні органи вважали небажаним вплив цих

внутрішньословацьких етнічних процесів на сусіднє із Словаччиною Закарпаття. Як в СР, так і на прикордонних з нею західноукраїнських територіях етап своєрідного “русинського відродження” розглядався Києвом виключно як прояв “політичного русинства”, котрий є виявом автономізму або і сепаратизму, що може загрожувати суверенітету і територіальній цілісності молодій українській державі. Негативним фактом, який підтверджував небезпідставність таких побоювань українського державного центру став факт проголошення саме у столиці Словаччини – м. Братиславі опереткового “Уряду Підкарпатської Русі”, в якому були як лідери політичного русинського руху на Закарпатті, так і громадяни СР [4]. Це серйозно зашкодило двохстороннім міждержавним відносинам і привело до того, що тривалий час – і в 1993-1994 рр., і в другій половині 1990-х років співробітництво у справі взаємних гарантії прав національних меншин між Україною та СР майже було паралізованим. На два роки (з 1998 р.) була взагалі заморожена робота Міжурядової українсько-словацької комісії з питань культури, освіти і національних меншин.

Співробітництву України і СР у міжетнічній сфері заважало певним чином і досить повільне впровадження в обох країнах загальноєвропейських норм гарантії прав національних меншин. Зокрема, визнання двома державами обов'язковості положень рамкових конвенцій Ради Європи щодо захисту прав національних меншин і підтримки мов національних меншин та регіональних мов тощо. Досить повільно і суперечливо йшло також становлення українського і словацького законодавства, спрямованого на організаційно-правове регулювання міжнаціональних відносин. Проблемними для обох держав залишалися питання державної мови і законодавчого регулювання у сфері використання мов через значну частку угорців серед населення СР і росіян – в Україні. Тобто, в правовій сфері, в т. ч. щодо гарантії для національних меншин і для української, і для словацької держави впродовж 1990-х років був комплекс схожих нерозв'язаних проблем. Однак українські державні органи набагато швидше, ніж словацькі, спробували комплексно вирішити питання, схваливши законодавчі положення з гарантії прав національних меншин. У 1991 р. українська держава декларувала рівні права всіх національностей, а в 1992 р. в Україні було схвалено спеціальний закон про національні меншини. Словацькі державні органи лише у 2002 р. визнали необхідність такого ж законодавчого акту і почали розробку закону про національні меншини в Словаччині.

Система міжетнічних стосунків та гарантії прав національних меншин в Україні після здобуття нею незалежності регулюється

цілісним комплексом законодавчих та інших правових документів. Основними з-поміж них є наступні: Конституція України (06.1996), «Декларація прав національностей» (11.1991), Закон України «Про національні меншини в Україні» (06.1992), Закон України «Про біженців» (12.1993), Закон України «Про громадянство України» (04.1997), Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (05.1997) та ряд інших законодавчих актів [16].

Згідно із положеннями українського законодавства, представникам усіх національностей гарантуються рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права. Законодавчо забезпечуються права на всебічний розвиток національних меншин. У відповідності із Статтею 11 Конституції України: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» [16].

В Конституції України закріплено також положення про заборону будь-якої дискримінації представників національних меншин. Так, у Статті 24 вказано, що в Україні не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, гарантуються рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права, свобода розвитку етнічної самобутності. А Статтею 10 Конституції гарантується вільний розвиток, використання і захист мов національних меншин в Україні.

Ще в перші роки свого незалежного існування українська держава забезпечила формування законодавчої та іншої нормативно-правової бази, яка безпосередньо регулює становище і гарантію прав представників національних меншин в Україні.

У 1992 р. Верховною Радою України було схвалено спеціальний Закон України «Про національні меншини в Україні». Мета цього закону, як вказується в преамбулі його тексту – гарантування національним меншинам в Україні права на вільний розвиток.

Статтею 3 Закону визначено загальну і досить широку дефініцію «національна меншина»: «До національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою» [16].

Стаття 11 Закону 1992 р. гарантує громадянам України право вільно обирати та відновлювати національність. Примушення громадян у будь-якій формі до відмови від своєї національності не допускається.

Держава гарантує забезпечення індивідуальних прав представників національних меншин. Згідно із статтею 1 Закону «Про національні меншини в Україні», Україна гарантує громадянам республіки незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості і самовиявлення. При цьому, при забезпеченні прав осіб, які належать до національних меншин, держава виходить з того, що вони є невід'ємною частиною загальнонаціональних прав людини. Водночас представники національних меншин, як і всі громадяни України, повинні дотримуватися Конституції та законів України, оберігати її державний суверенітет і територіальну цілісність, поважати цінності державотворчого українського народу та інших національних меншин.

Тобто, українське законодавство розглядає представників національних меншин насамперед як громадян України і складову частину українського суспільства. Індивідуальні права і свободи представників національних меншин забезпечуються державою на такому ж рівні, як і права представників титульної української нації.

Разом з тим, в Україні законодавчо забезпечено і реалізацію колективних прав національних меншин. У статті 6 Закону 1992 р. зафіксовано, що українська держава гарантує всім національним меншинам права на національно-культурну автономію. Під такою автономією розуміється: користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства, розвиток національних культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних і навчальних закладів та будь-яку іншу діяльність, що не суперечить чинному законодавству [16].

Тобто, національно-культурна автономія, згідно із положеннями цього Закону 1996 р., зовсім не означає створення окремих адміністративно-територіальних одиниць національних меншин, а охоплює в основному лише гарантію їх колективних прав в сфері культури і освіти та збереження етноспецифіки меншин.

На принципах гарантії колективних прав національних меншин законодавчо забезпечено також певні пільги для використання представниками меншин своєї рідної мови, поряд із державною – українською. Згідно із статтею 8 Закону 1992 р., у роботі державних органів, громадських об'єднань, а також підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях, де

більшість населення становить певна національна меншина, може використовуватися її мова поряд з державною українською мовою.

Законодавча база України щодо гарантії прав і розвитку національних меншин засвідчує існування достатньої правової бази для збереження специфіки і невеликої словацької спільноти, представники якої мешкають в основному в прикордонній з СР Закарпатській області. Закарпаття є одним із найбільш поліетнічних за складом населення регіонів України.

Після революції 1989 р. відбулися бурхливі і суперечливі процеси всередині україномовного населення Словаччини. Раніше – в другій половині ХХ століття цілісна, визнана державою як єдина, українська національна меншина розпалася на дві частини – українську та русинську [1, с. 77-85; 2, с. 38-52; 3, с. 1-32; 13, с. 180-192]. При цьому, кожна із груп почала ідентифікувати себе суттєво відмінною від іншої. Культурно-національна організація української меншини – Культурна спілка українських трудящих (КСУТ) ЧССР на межі 1989-1990 рр. розкололася і на початку 1990 р. частина колишніх її членів заснувала Союз русинів-українців Чехословаччини (СРУЧ), зараз – Союз русинів-українців Словаччини (СРУС), зберігши до теперішнього часу в основному проукраїнський характер цієї організації [7]. У відповідь русинська течія створила в березні 1990 р. нове культурно-національне товариство – Русинська Оброда.

Таким чином, українськомовне населення Словаччини, сконцентроване в основному на Пряшівщині – у північно-східній частині країни, в 1990 р. розкололося і етнополітично, і організаційно. Лідери українофільського крила меншини в Словаччині визнають правомірність існування т.зв. культурного русинства, як регіонально-історично обумовленої особливості автохтонного українського населення. Але так звані політичний русинізм вважають загрозою для української спільноти в СР, котра може привести до втрати нею національної ідентичності та етнічної спорідненості з українським народом. Лідери словацького русинізму, навпаки, підкреслюють, що русини не є частиною українського народу, а самостійним етносом (чи й народом) Центрально-Східної Європи. Слід підкреслити, що ці антагоністичні погляди притаманні в основному керівній верхівці культурно-національних товариств і частині національної інтелігенції, а серед рядової маси етнічної спільноти вони проявляються лише на рівні буденної самоідентифікації. Такі протилежні підходи верхівки українофільської та русинофільської течій в СР, однак, не дають можливість двом групам українців у Словаччині конструктивно співпрацювати для збереження і розвитку національної самобутності етносу.

Періодичне загострення протистояння лідерів двох течій має не завжди сприятливий вплив навіть на міждержавні українсько-словацькі відносини.

Розщеплення української національної меншини, поява “політичного русинізму” як у Східній Словаччині, так і в межуючій з нею Закарпатській області України суттєво ускладнили міждержавну українсько-словацьку взаємодію щодо гарантії прав національних меншин. Взаємне співробітництво у сфері гарантії прав етнічно споріднених материнським українському і словацькому народам меншин було передбачене спеціальною статтею базового договору про співробітництво і добросусідство між Україною та СР (1993 р.). Механізмом такої взаємодії є Двостороння українсько-словацька комісія з питань національних меншин, освіти і культури. Її основні завдання визначені Положенням про створення української частини цієї комісії, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України №212 від 25 березня 1995 р., і передбачають, зокрема, організацію роботи, пов’язаної з розробленням та реалізацією комплексних заходів щодо співробітництва між Україною та СР в забезпеченні прав осіб, які належать до національних меншин, сприяння створенню необхідних соціально-економічних та інших умов для збереження і розвитку етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності словацької національної меншини в Україні та української національної меншини в СР.

Перше засідання Комісії відбулося в Києві 8-9 лютого 1995 р. За період роботи міждержавної Комісії, згідно проведених засідань та її рішень, констатуємо, що в Україні та СР в цілому забезпечено необхідні умови для задоволення культурно-освітніх потреб осіб, які належать до словацької національної меншини на українській території та української національної меншини в Словаччині.

На жаль, “єдиних поглядів і позицій” щодо т. зв. “русинського питання” в українсько-словацьких міждержавних відносинах надалі так і не було досягнуто, що мало деякий негативний вплив на загальний стан і динаміку насамперед політичного двохстороннього співробітництва. Як вважає А.Дулеба, попри офіційні заяви чільних державно-політичних діячів України і СР, що в стосунках обох країн нема спірних проблем, в українсько-словацьких відносинах, принаймні, декілька разів саме з “русинського питання” виникла напруга, чи, як пише словацький політолог – “іскрило”. Він пояснює також небезпідставні претензії України щодо більш-менш позитивного ставлення державних органів СР до розвитку русинського руху в Словаччині декількома чинниками. Внутрішнім українським етнополітичним – стурбованістю Києва з появи на початку 1990-х років автономістських і сепар-

ратистських гасел “політичного русинства” в прикордонному із СР Закарпатті. Другим – зовнішнім фактором занепокоєння для України А.Дулеба вважає прихильне ставлення Росії до русинства [14, с.265-267].

Аналіз протоколів засідань Комісії засвідчує, що обговорення “русинського питання” обидві сторони намагалися уникнути. Такий підхід, на наш погляд, був свідомим, позаяк позиції обох сторін не зблизилися і не було сенсу непродуктивно і безрезультатно дискутувати на такій основі. Умисне вилучення “русинської проблеми” з кола обговорюваних на засіданнях питань мало водночас декілька серйозних позитивів. По-перше, це дозволило Комісії сконцентруватися на вирішенні конкретних питань освітнього і культурно-національного розвитку словацької меншини в Україні та русинів-українців у Словаччині. По-друге, на певний час вдалося уникнути деструктивного впливу “русинського питання” на загальний клімат українсько-словацьких міждержавних відносин. По-третє, через серйозні проблеми офіційних державних органів Словаччини з тенденціями до автономізму в середовищі майже 600-тисячної угорської меншини на півдні країни, зблизилися українська та словацька державницькі позиції щодо непорушності територіальної цілісності, суверенітету і невтручання у внутрішні справи незалежних держав. Тому в протоколах засідань Комісії послідовно фіксувалися вказані положення.

Підтверджуючи основні положення Договору про співробітництво і добросусідські відносини між Україною та Словацькою Республікою, розвиваючи двосторонні українсько-словацькі зв'язки в гуманітарній та культурно-духовній сферах, констатуємо, що насамперед національні меншини відіграють значну роль в політичному, економічному, соціокультурному житті Словаччини і України, визначають як стабілізуючу, так і дестабілізуючу роль в розвитку білатеральних і

мультилатеральних стосунків. Трансформація суспільно-політичних та соціально-економічних відносин в СР та Україні в 90-х роках ХХ ст. – на початку ХХІ ст. сприяла виробленню нових підходів сторін до взаємної гарантії прав національних меншин, їх самобутності та ідентифікації, розвитку наукових та освітніх контактів, діалогу культур.

Результати перепису населення в СР у травні 2011 року [15] та очікуваний перепис населення в Україні дає перспективу по-новому розкрити наміри учасників процесу розвитку добросусідських відносин між Словаччиною та Україною, уникненню негативних викликів в словацько-українських зв'язках у гуманітарній сфері, питаннях розвитку національних меншин, освіти і культури. Проблемним аспектом є запобігання відкритого і прихованого втручання у внутрішні справи суверенних держав в гуманітарній сфері і питання щодо подвійного громадянства, розширення умов для повноцінного спілкування українців Словаччини [10] та словаків України зі своїми материнськими державами. Не повністю реалізовані наміри та завдання Словацько-української історичної комісії, яка покликана поглиблювати і розширювати освітні, наукові та культурні зв'язки між Україною та Словаччиною.

Враховуючи специфіку транскордонного і міжрегіонального українсько-словацького співробітництва на сучасному етапі важливим є активізація співробітництва СР і України з проблем освіти, культури та забезпечення прав національних меншин в кожній з національних частин, в першу чергу у прикордонних регіонах. Насамкінець, узагальнюючи позитивний досвід українсько-словацького міждержавного співробітництва в гуманітарній та культурно-духовній сферах, визначаємо його головні уроки та основні завдання з вдосконалення системи партнерських відносин між СР та Україною на довгостроковій основі.

1. Байцура А. Русини та українці? // Дукля. – 1997. – №6. – С.77-85.
2. Бача Ю. За і проти. Про умови розвитку культури українців Чехословаччини після 1945 року // Дукля. – 1990. – №2. – С.38-52.
3. Ванат І. До питання про так звану українізацію русинів Пряшівщини // Нове життя. – 1998. – №50-51(додаток).-С.1-32.
4. Відсіч міністрам-самозванцям. Заява українського посла в Словаччині з приводу прес-конференції “Тимчасового уряду Підкарпатської Русі” // Світ про Україну. – 1993. – 18 серпня. – С.8.
5. Вовканич І., Мадісон І. Українсько-словацький науковий семінар “З історії та сучасного розвитку національних меншин в Україні й Словаччині: проблеми і шляхи досягнення національної злагоди” // Український історичний журнал. – 1996. – №5. – С.154-156.
6. Договор о сотрудничестве между Министерством культуры Украинской Советской Социалистической Республикой и Министерством культуры Словацкой Социалистической Республики на 1989-1991 годы (г. Братислава, 21 августа 1989 г.) // Управління міжнародних зв'язків. – Папка “Словаччина”. – Арк.1-4.
7. Ілюк М. З'їзд русинів-українців Чехословаччини // Дукля. – 1990. – №2. – С.36-37.
8. Лист Міністерства культури СР від 24 вересня 1993 р.// Управління міжнародних зв'язків. – Папка “Словаччина”. – Арк.1.

9. План співробітництва між Міністерствами культури і мистецтв України і Міністерствами культури Словацької Республіки на 1994-1995 роки // Управління міжнародних зв'язків. – Папка “Словаччина”. – Арк.1-7.
10. Сополіга Мирослав. Українці Словаччини: матеріальні вияви народної культури та мистецтва. — К.: Темпора, 2011. – 336 с.
11. Україна у сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: [Кол.моногр.] / За ред.Ф.М.Рудича. – К.: МАУП, 2002.
12. Худанич В. Українсько-словацьке співробітництво в галузі вищої школи // Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti národnostných menšín. – Prešov: Filozofická fakulta PU, 1999.- S.130-139.
13. Gajdoš M. Rusíni (Ukrajinci) v podmienkach transformácie spoločnosti 1989 - 1995. In Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku. - Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 180-192.
14. Duleba A. Ukrajina a Slovensko. Geopolitické charakteristiky vývinu a medzinárodné postavenie Ukrajiny. Implikácie pre Slovensko. – Br.: Veda, 2000. – 402 s. a 9 map.
15. Mušíňka A., Mušíňka M. Narodnostna menšina pred zánikom? – Prešov, 2011. – 618 s.
16. www.ligazakon.ua

РЕЗЮМЕ

СЛОВАЦКО-УКРАИНСКИЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ В ГУМАНИТАРНОЙ ОБЛАСТИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ: ВОПРОСЫ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ, ОБРАЗОВАНИЯ И КУЛЬТУРЫ

Сергиенко Т.С. (Ужгород)

В статье анализируются словацко-украинские связи и взаимоотношения в гуманитарной и культурно-духовной сферах, проблема гарантии прав национальных меньшинств в словацко-украинских отношениях в 1990 – начале 2000 годов, перспективы развития взаимоотношений двух европейских государств по вопросам образования и культуры.

Ключевые слова: Украина; Словацкая Республика; Договор о сотрудничестве и добрососедских взаимоотношениях; Двухсторонняя украинско-словацкая комиссия по вопросам национальных меньшинств, образования и культуры; билатеральные взаимоотношения; диалог культур; конфликт; приграничные территории.

SUMMARY

SLOVAK-UKRAINIAN RELATIONS IN THE HUMANITARIAN SPHERE AT THE PRESENT STAGE: PROBLEMS OF NATIONAL MINORITIES, EDUCATION AND CULTURE

T. Sergiyenko (Uzhhorod)

This article analyzes the Slovak-Ukrainian relations and their interference in the humanitarian, cultural and spiritual spheres, the problems of rights guarantee for the national minorities in the Ukrainian-Slovak relations in 1990- early 2000 years. In the article are also analyzed the perspectives of the relations development of two European countries in the sphere of education and culture.

Key words: Ukraine, Slovak Republic; the agreement of cooperation and good neighborhood relations; bilateral Ukrainian-Slovak commission for national minorities, education and culture; bilateral relations; the dialogue of cultures; conflict; border areas.